

Машко Андрій Іванович
Аспірант кафедри фінансів ТНЕУ

Бюджетний дефіцит і державний борг: взаємозалежність та кількісна оцінка

Анотація

В статті охарактеризовано взаємозв'язок між бюджетним дефіцитом та державним боргом, окрім того, окрема увага приділена їх кількісній оцінці.

Annotation

In the article we analyzed questions of budget deficit and government debt. Also we proved the importance of using different budget deficit measures.

В умовах формування та функціонування ринкової економіки важливою складовою державних фінансів є державний борг та бюджетний дефіцит. Великі розміри внутрішнього і зовнішнього боргу, а також зростання витрат на його обслуговування обумовлюють необхідність вирішення проблеми державного боргу, а відтак і пошуку шляхів вдосконалення механізму його управління. Як свідчить досвід багатьох країн, вирішення проблеми бюджетний дефіцит – державний борг вимагає комплексного науково – обґрунтованого державницького підходу. Для економіки України питання державної заборгованості та дефіцитних державних фінансів набувають характеру не лише економічної, але й - соціально-політичної проблеми. Саме тому обрана нами тема дослідження надзвичайно актуальна і вимагає всебічного аналізу.

Важливу роль у теоретичному та емпіричному дослідженні проблематики зовнішньої заборгованості та бюджетного дефіциту відіграють праці сучасних вітчизняних науковців, зокрема, В.Андрущенко, В.Лісовенка, З.Луцишин, В.Новицького, О.Плотнікова, В.Степаненка, В.Федосова, С.Юрія та інших.

Аналізуючи проблему бюджетного дефіциту, варто зауважити, що неконтрольоване зростання розміру дефіциту може спричинити негативні довгострокові наслідки, навіть більше, їх вирішенням змушене буде займатися не один уряд. У минулому, уряди досить активно використовували емісійний метод фінансування дефіциту, внаслідок чого протягом 1992-1994рр. сумарно споживчі ціни зросли в 10733 рази. Цей факт змусив відмовитися від сеньйоражу і почати залучати внутрішні та зовнішні позики. Державний борг при цьому може вважатися пасивом для країни, а з іншого боку – активом для власників державних цінних паперів. Зрозуміло, що необхідність обслуговування боргових зобов'язань, зменшує можливість оперативного збалансування поточного бюджету або збільшувати, при потребі, бюджетні видатки. Однак, якщо мова йтиме про внутрішній борг, то процес його обслуговування може розглядатися як специфічна форма перерозподілу, оскільки кошти податкоплатників переходять до утримувачів облігацій внутрішньої державної позики. Натомість, сплата відсотків за зовнішніми боргами, скорочує обсяг грошових коштів, котрі можна було б використати для фінансування капітальних чи інших видатків в межах держави, що особливо актуально в умовах дефіциту вітчизняних інвестиційних ресурсів. Саме тому, можемо констатувати досить високу альтернативну вартість, як самого боргу, так і процесу обслуговування боргу загалом. Поряд із цим, залучаючи довгострокове зовнішнє джерело фінансування дефіциту бюджету, уряд перекладає борговий тягар на плечі майбутніх поколінь, а саму державу ставить у певну залежність від власника кредитних ресурсів.

Кількісна оцінка величини бюджетного дефіциту та державного боргу

ускладнюється кількома причинами, зокрема:

- Як правило, оцінюючи рівень бюджетних витратків, не враховується амортизація у державному секторі економіки, що об'єктивно збільшує величину бюджетного дефіциту та державного боргу.

- Важлива частина державних витрат - обслуговування заборгованості та поступове повернення основної суми боргу (амортизація боргу).

Вважаємо, що державні витатки повинні включати реальну величину відсотку $P_r D$, а не номінальний відсоток, $P_n D$ де D – величина державного боргу, P_r – реальна ставка відсотка, P_n – номінальна ставка. Опублікований офіційною статистикою рівень дефіциту часто завищується на величину D , оскільки, відповідно до рівняння Фішера, $\pi = P_n - P_r$ (π – інфляція). За умови високих темпів інфляції, така неточність може бути доволі, оскільки, у період зростання інфляції реальна ставка відсотку дорівнюватиме: $P_r = (P_n - \pi) \div (1 + \pi)$. Таким чином, завищення бюджетного дефіциту пов'язано із завищенням бюджетних витратків через інфляційні процентні виплати по державному боргу. При цьому, можливі такі випадки, коли номінальний дефіцит бюджету та номінальний борг зростають, а реальний дефіцит та державний борг знижуються, що створює бар'єр для реальної оцінки бюджетної чи податкової політик держави. Тому, аналізуючи рівень бюджетного дефіциту, варто брати до уваги темп інфляції:

реальний дефіцит = номінальний дефіцит бюджету – величина
державного боргу на початок року \times темп інфляції

- Аналізуючи дефіцит державного бюджету, часто не враховуються проблеми місцевих бюджетів, що може призвести до не об'єктивної оцінки дефіциту зведеного бюджету.

- Поряд із офіційно визнаним дефіцитом бюджету, у багатьох країнах може спостерігатися прихований дефіцит, що пов'язано із квазіфіскальною (квазібюджетною) діяльністю Національного банку, державних підприємств та комерційних банків.

До таких квазіфіскальних операцій можна віднести:

- фінансування Національним банком фінансових втрат внаслідок курсових коливань національної валюти; надання безвідсоткових (пільгових) кредитів уряду країни;

- фінансування державними підприємствами чи установами виплати заробітної плати, оплати непередбачуваного зростання вартості енергоносіїв (характерно для України) тощо за рахунок кредитів комерційних банків або шляхом утворення взаємної заборгованості.

Як наслідок, існування прихованого бюджетного дефіциту викривляє фактичний розмір дефіцитності державного бюджету та рівня державного боргу, що не дає можливості оцінити реальний стан державних фінансів, а, отже, запобігти можливим негативним наслідкам. Однак, така ситуація інколи навіть влаштовує уряд, котрий готується до чергових виборів або задекларував курс на жорстку бюджетну політику. Можемо констатувати, що абсолютне значення бюджетного дефіциту та державного боргу не завжди можуть розцінюватися як виключні макроекономічні показники, а тому, доцільно використовувати відносні показники.

Бюджетний дефіцит може характеризуватися за допомогою таких показників:

- бюджетний дефіцит по відношенню до ВВП: $БД = \frac{\sum БД}{ВВП} \times 100$, де $БД$ - рівень

бюджетного дефіциту (%); $\sum БД$ - абсолютна величина бюджетного дефіциту (грошова одиниця держави); ВВП – валовий внутрішній продукт (грошова одиниця держави).

- бюджетний дефіцит по відношенню до доходної частини державного бюджету: $БД = \frac{\sum БД}{ДЧДБ} \times 100$, де $ДЧДБ$ – обсяг доходної частини державного бюджету

(грошова одиниця держави);

- бюджетний дефіцит по відношенню до видаткової частини державного бюджету: $БД = \frac{\sum БД}{ВЧДБ} \times 100$, де ВЧДБ - обсяг видаткової частини державного бюджету

(грошова одиниця держави).

Аналізуючи показники державного боргу, варто зазначити, що одним із найважливіших є відношення суми боргу до ВВП („Величина боргу / ВВП”), яке залежить від таких факторів, як рівень реальної процентної ставки, якою визначається розмір виплат по боргу, темп зростання реального ВВП та обсяг первинного бюджетного дефіциту. Зменшення відносної заборгованості в економіці можливе за умови, якщо темпи зростання реального ВВП зменшуватиметься, а частка первинного бюджетного надлишку відносно ВВП збільшуватиметься.

Натомість, первинний дефіцит державного бюджету – це різниця між величиною дефіциту бюджету і виплатою процентів за борг. Кажучи по-іншому, первинний дефіцит дорівнює різниці між сумою трансфертів та державних закупівель товарів і послуг та податковими надходженнями в бюджет (виплати з обслуговування боргу не враховують). У випадку, коли надходження до державного бюджету перевищують суму трансфертів і державних закупівель, матиме місце первинний надлишок бюджету, що запобігає самовідтворенню боргу.

$$V_z \text{ (загальний)} = (G + K + F) - S \text{ (1), де:}$$

G – державні закупівлі,

K – виплати по обслуговуванню боргу,

F – трансферти,

S – податкові надходження до бюджету.

$$\text{Натомість, } V_0 \text{ (первинний)} = (G + F) - S \text{ (2),}$$

$$K = D * Pr, \text{ де:}$$

K – виплати по обслуговуванню боргу,

D – величина боргу,

Pr – реальна ставка процента.

Аналізуючи формули (1) та (2), можемо схематично зобразити механізм самовідтворення державного боргу:

V_0 (первинний) $\uparrow \rightarrow$ держава залучає кредитні ресурси $\uparrow \rightarrow$ державний борг (D) \uparrow
 \rightarrow виплати по обслуговуванню боргу (K) $\uparrow \rightarrow V_z$ (загальний) $\uparrow \rightarrow$ держава залучає кредитні ресурси $\uparrow \rightarrow$ державний борг (D) $\uparrow \rightarrow \infty$

Як бачимо, коли реальна ставка відсотка (Pr) перевищує темп зростання ВВП, то зростання державного боргу може вийти з-під контролю, змінюючи при цьому й співвідношення величини боргу до ВВП. При цьому, прогнозуючи динаміку співвідношення боргу до ВВП, можна використати наступну залежність:

$$\Delta \chi = \chi \left(Pr - \frac{\Delta ВВП}{ВВП} \right) - \omega \text{ (3), де:}$$

$\Delta \chi$ - зміна співвідношення боргу до ВВП,

χ - вихідне значення співвідношення боргу до ВВП,

$$\frac{\Delta ВВП}{ВВП} \text{ - темп зростання ВВП,}$$

ω - частка первинного бюджетного надлишку у ВВП

P_r - реальна ставка відсотку по сплаті боргу.

Характеризуючи формулу (3), можемо констатувати, що для того, аби досягти зменшення співвідношення боргу до ВВП необхідно : по-перше, реальна ставка відсотку по сплаті боргу(P_r) повинна бути нижчою, аніж темп зростання ВВП ($\frac{\Delta ВВП}{ВВП}$), а по-друге, потрібно забезпечити постійне зростання долі первинного бюджетного надлишку у ВВП (ϖ). Натомість, первинний дефіцит бюджету лише стимулює зростання державного боргу.

Аналізуючи проблему бюджетного дефіциту, необхідно враховувати й рівень інфляції, адже, при наявності значної державної заборгованості та неконтрольованої інфляції, надзвичайно важко передбачити здатність держави виконувати взяті на себе боргові зобов'язання. За таких обставин, уряд, намагаючись зменшити бюджетний дефіцит, зменшуватиме реальну ставку дохідності, що може призвести до ускладнень розвитку фінансового сектору економіки та репатріації фінансових ресурсів. Інший чинник, котрий може спричинити коливання величини бюджетного дефіциту та державного боргу є офіційний курс національної валюти, зокрема, якщо держава його знижуватиме, то це призведе до зростання сум сплачених відсотків за борговими зобов'язаннями, а, отже, - зростуть бюджетні видатки.

Підводячи підсумки, можемо констатувати, що проблема державного боргу та бюджетного дефіциту, доволі не проста і вимагає ґрунтовного підходу. Можемо виокремити три основні підходи щодо регулювання державного бюджету:

- щорічно збалансовувати бюджет;
- циклічно збалансовувати бюджет;
- відмовитися від першочергового завдання збалансування бюджету, займаючись стабілізацією економіки.

Натомість, для вирішення проблеми зовнішнього боргу, можна запропонувати наступні першочергові заходи:

- доцільно формувати реальні та стабільні джерела погашення заборгованості;
- потрібно використовувати світовий досвід по управлінню зовнішнім боргом (реструктуризація, викуп боргових зобов'язань тощо);
- забезпечити формування концепції міжнародної кредитної діяльності України

Список літератури

1. Алексеенко М.М. Государственный кредит: очерки нарастания государственного долга в Англии и Франции. - Харьков: Университетская типография, 1872. - 415 с.
2. Алькон Х. Гонзалес Дефицит бюджета и государственный долг в Испании // Латинская Америка. - 1997. - №5-6. - С. 48-54.
3. Аткинсон Э.Б., Стиглиц Дж.Э. Лекции по экономической теории государственного сектора: Пер. с англ. - М.: Аспект Пресс, 1995. - 832 с.
4. Бабич А.М., Павлова Л.Н. Государственные и муниципальные финансы. - М.: Финансы, ЮНИТИ, 2000. - 687 с.
5. Баранова Т.М., Буданов Д.А. О регулировании операций нерезидентов на национальных финансовых рынках // Деньги и кредит. - 1998. - №1. - С. 19-22.
6. Барановський О. Боргова безпека // Банківська справа. - 1999. - №1. С. 28-32.
7. Барановський О. Державний борг України в системі економічної безпеки // Вісник НБУ. - 1997. - №4. - С. 42-48.